

Bruno Latour – Problema certitudinii în Știință și tehnologia

În această lucrare îmi propun să critic poziția lui Bruno Latour, pe care o prezintă în textul “*Do you believe in Reality? News from the Trenches of the Science Wars*”, conform căreia apelul la certitudine al Științei a avut drept rezultat crearea unei lumi exterioare ce nu poate fi niciodată cunoscută de către o minte izolată într-o cuvă, separată de corp. Certitudinea a fost modalitatea prin care mulțimea a fost ținută sub control de-a lungul timpului, ceea ce din punctul meu de vedere, reprezintă o viziune greșită asupra acesteia. Latour consideră că trăim o perioadă în care se face trecerea de la Știință la Cercetare, iar relația dintre umani și nonumani este extrem de relevantă, deoarece lumea arată acum precum un hibrid.

Bruno Latour identifică două probleme sau “temeri” care au avut drept rezultat izolarea minții într-o cuvă și crearea unei lumi exterioare, pe care mintea nu o poate cunoaște niciodată așa cum este ea. Cele două temeri sunt teama de a pierde legătura cu realitatea și frica de dominație a gloatei, a mulțimii. În fapt, odată ce Știința și-a asumat drept scop certitudinea, singura variantă prin care putea scăpa de cele două temeri deja menționate a fost o lume externă și o minte izolată, fără de trup.

Latour realizează că frica de a pierde legătura cu realitatea are o istorie ce începe încă de la Descartes, care se întreba la vremea sa în ce măsură o minte izolată poate să cunoască ceva în mod cert despre lumea exterioară. Problema consta în faptul că certitudinea absolută era obținută de un “creier într-o cuvă”, detașat de corpul său. Pentru Descartes, singurul care ar putea să facă legătura dintre creier și realitate este Dumnezeu. Mai târziu, empiriștii încearcă, fără succes însă, să rezolve problema lui Descartes. Ei apelează la simțuri pentru a face legătura cu lumea înconjurătoare, din ce în ce mai îndepărtată, de vreme ce creierul rămânea tot într-o cuvă, fără a primi un corp al său. Dumnezeu dispărea, fără îndoială, dar tabula rasa a empiriștilor nu oferea în niciun fel un răspuns viabil.

Soluția “catastrofală” pusă în lumină de Kant, are în centru mintea, tot într-o cuvă, care dictează legile naturii, legi pe care le-a extras din sine fără ajutor extern. Este abandonată certitudinea absolută, păstrându-se universalitatea, la care lumea contribuie decisiv, dar totuși minimal. Conform constructivismului lui Kant, mintea nu construiește totul de una singură, ceea

ce învață de la sine este universal și se obține printr-un contact de experiență cu o realitate externă. În jurul minții din cuvă se învârtea un *Ego transcendental*, înlocuit mai târziu de societate.

Momentul apariției societății este unul critic, din punctul de vedere al lui Bruno Latour. Acesta este punctul în care “Mintea mitică”, ce dădea formă realității, ajunge să fie înlocuită cu prejudecățile, categoriile și paradigmele unui grup de oameni ce locuiesc laolaltă. Apariția societății are mai multe consecințe: îndepărtează individul și mai mult de lumea externă; în locul unei singure minți în cuvă apare acum o multitudine de astfel de minți, iar trecerea de la *Ego* la societate pune în pericol universalitatea categoriilor a priori ale lui Kant – de la o singură închisoare s-a făcut trecerea la închisori multiple.

Dar poate cea mai importantă și în același timp dramatică dintre consecințe o reprezintă teama de dominație sau domnie a gloatei. Astfel, realitatea ajungea să depindă de ceea ce majoritatea crede la un moment dat. Astfel, pe de o parte se află teama de a pierde accesul la realitate și de cealaltă parte teama de dominație a gloatei, a mulțimii. O soluție la prima problemă ar fi acceptarea faptului că am pierdut legătura cu realitatea și am devenit sclavi ai limbajului. Bineînțeles, în acest caz certitudinea nu va fi atinsă niciodată. Dacă acceptăm această poziție, nu oferim niciun răspuns întrebărilor cu care se confrunta Descartes. A doua soluție implică să eliberăm mintea din cuvă și să îi oferim un corp, prin care aceasta să relaționeze cu lumea exterioară. În acest moment ne-am confrunta cu un progres – avem în față lumea și un corp semi-conștient și intențional - și un impas – lumea externă rămâne de una singură, pentru că oamenii nu vor putea niciodată să se distanțeze de ceea ce văd și simt pentru a cunoaște lucrurile așa cum sunt ele cu adevărat.

Până în acest moment autorul textului analizează teama de a pierde legătura cu realitatea, de la care a pornit inițial și continuă cu teama de dominație a gloatei, respectiv a mulțimii. De vreme ce nu rațiunea conduce, atunci în mod necesar forța brută va prelua puterea. Iată cum cele două temeri ajung să se unească și să explice de ce am avut nevoie, timp de atâtea secole de o minte într-o cuvă. Pentru a scăpa de dominația mulțimii inumane, am apelat la o altă resursă inumană, imposibil de atins de oameni, anume lumea exterioară. Această lume externă, fără urme de umanitate, înfățișată de epistemologi, a reprezentat singurul scut împotriva puterii pe care ar putea-o avea vreodată mulțimea.

Așa s-a născut mintea într-o cuvă, o minte fără nicio legătură cu lumea, pe care o putea accesa numai printr-un comportament artificial și redus. Printr-o legătură de acest fel păstrăm

lumea undeva în exterior, mintea informată și mulțimea sub control. Epistemologia, morala, politica și psihologia aveau drept scop adevărul absolut și se raportau una la cealaltă în așa măsură încât să ajungă la scopul dorit. Cu toate acestea, au dat greș.

Datorită celor două temeri, realitatea științelor sociale este greu de localizat. A susține că nu există lumea exterioară astăzi nu înseamnă o negare a existenței sale, ci simplul fapt că vechiul obiectiv prezentat mai sus trebuie să dispară. Știința este socială, iar aici “social” nu referă la gloată sau la mulțimea proastă, needucată, gata oricând să preia controlul asupra societății. Formele inumane precum gloata și lumea obiectivă nu își mai au astăzi rostul - certitudinea nu mai este necesară, pentru că nu dorim să controlăm populația.

Latour susține introducerea “realismului realistic”, unde nu se mai discută de obiecte și obiectivitate, ci de *nonumani* care sunt socializați în laboratoare și pe care oamenii de știință și inginerii îi studiază. Putem afirma că Pasteur “a făcut microbii”, iar microbii “și-au făcut” propriul Pasteur. Astfel s-a ajuns să se lucreze cu nonumani apropiați de oameni, ușor de clasificat și studiat, care adaugă din ce în ce mai multă realitate muncii depuse de oamenii de știință și ingineri. Mai mult decât atât, nonumanii au ajuns să aibă propria istorie, o multitudine de interpretări, precum și o complexitate și flexibilitate rezervate inițial doar oamenilor. La final, avem o lume hibridă, formată din zei, oameni, stele, electroni, centrale nucleare și piețe, în locul unei lumi formate din trei poli – 1. ceea ce este extern, în afară, 2. mintea dinăuntru și 3. mulțimea de jos. De vreme ce necesitatea pentru certitudine nu mai este atât de urgentă, se poate face legătura cu relativismul, relațiile, relativitatea din care științele prosperă.

Domeniul *Science studies* pe care Latour îl reprezintă încearcă oarecum să împace umaniștii și oamenii de știință cu tehnologia. Cele două tabere care sunt mereu în conflict susțin două poziții diferite. Umaniștii condamnă orice proces științific din care este eliminată subiectivitatea, politica sau orice este uman, iar oamenii de știință susțin obiectivitatea, distanțarea, certitudinea. Conform lui Latour, trăim o lume în care *Cercetarea* este extrem de importantă, în care se face propriu-zis trecerea de la *Știință* la *Cercetare*. Existența nonumanilor, a tehnologiei nu ar trebui să reprezinte o problemă nici pentru umaniști, nici pentru oamenii de știință. Cei care se ocupă de domeniul *Science studies* încearcă o reconciliere bazată pe ideea conform căreia o interacțiune îndelungată a oamenilor cu tot ce înseamnă nonuman duce în timp la umanizarea unei colectivități. *Știința* este caracterizată de certitudine, distanțare, obiectivitate, necesitate, iar *Cercetarea* pare să aibă caracteristicile opuse: e incertă, deschisă, influențată de probleme financiare, incapabilă de a discerne între uman și nonuman, subiectiv și obiectiv.

Știința pare total deconectată de colectiv, în timp ce experimentarea colectivă reprezintă *Cercetarea*.

Concluzia lui Bruno Latour este că certitudinea lipsește, deoarece nu mai exista dorința de controla masele. Rolul celor din *Science studies* nu este acela de a trăda ambele tabere – umaniștii și oamenii de știință – ei studiază trecerea de la *Știință* la *Cercetare* și susțin faptul că războiul care are loc între acestea nu ar trebui să existe. Nu mai este nevoie să alegem între bine și rău, *Știință* și *Anti-știință*, pentru ca există al treilea membru – colectivitatea, iar epoca de astăzi se bazează foarte mult pe această relație permanentă dintre umani și nonumani, fără de care *Cercetarea* nu poate să aibă loc.

În ceea ce mă privește, consider că Bruno Latour descrie într-un mod extrem de realist situația *Cercetării* în cadrul societății de astăzi. Experimentarea colectivă, relația dintre oameni și nonumani, orice fel de artefact tehnologic duce la o cunoaștere mult mai precisă a naturii. Fie că este vorba de instrumentele folosite în laborator sau în afara lui, tehnologia a ajuns să joace un rol extrem de important, pe care *Știința*, așa cum o descrie autorul în textul său – obiectivă, caracterizată de necesitate, distanțare – trebuie să o accepte.

Problema apare însă în modul în care el își construiește argumentul propriu-zis. Nu cred că odată ce *Știința* a urmat drept scop certitudinea, a fost nevoită să creeze o lume exterioară și o minte într-o cuvă, de vreme ce pericolele erau pierderea legăturii cu realitatea și frica de dominație a mulțimii. Nu putem afirma că astăzi nu mai avem nevoie de certitudine pentru că nu mai dorim să ținem oamenii sub control. Dacă certitudinea a fost doar o scuză de a controla mulțimea, atunci avem nevoie de o redefinire a *Științei*. Odată ce *Știința* nu mai are ca și scop declarat căutarea unei descrieri cât mai certe a naturii, dacă legile și teoriile nu se doresc a fi din ce în ce mai precise, ce ne mai rămâne de fapt? Cred că fără certitudine nu putem discuta despre *Știință*: putem accepta că certitudinea rămâne un ideal care nu va fi niciodată atins, dar a o considera doar un mijloc de control asupra oamenilor înseamnă a-i elimina întru totul rolul său.

Crezi în realitate? – aceasta a fost întrebarea care a declanșat scrierea cărții *Pandora's Hope* din care textul face parte. Latour încearcă să explice faptul că cei din domeniul *Science studies* nu urmăresc să scadă miza pentru adevăr sau cerința către certitudine a oamenilor de știință, prin adăugarea “realismului la știință”. Dar cred că modul în care își construiește argumentul, pornind de la motivul pentru care a fost creată acea realitate externă, nedreptățește știința. Dacă ar fi să acceptăm în totalitate concluziile lui Latour, atunci oamenii și nonumanii sunt de ajuns – certitudinea, lumea socială care ar interveni în realitatea obiectivă și realitatea

obiectivă care ar reduce la tăcere mulțimea nu mai sunt necesare. De ce? Pentru că nu se mai dorește dominarea mulțimii.

De asemenea, o altă problemă pe care autorul o discută și o evidențiază este aceea că o colectivitate devine mai umană prin interacțiunea îndelungată dintre umani și nonumani. Cercetarea nonumanilor a oferit în timp mai mult realism muncii oamenilor de știință și inginerilor. De vreme ce mintea dintr-o cuvă a dispărut, nu mai este dificil a reface legăturile cu relativismul, relațiile pe care au prosperat dintotdeauna științele. Realismul de care dă seama Latour pare să rezolve toate problemele și să elimine orice nelămurire cu privire la existența realității. În ce fel se realizează interacțiunea dintre umani și nonumani și cum aceștia din urmă oferă realism experimentelor și muncii de cercetare nu este clar precizat de autor. Ar fi interesantă descrierea “umanității” pe care o oferă instrumentele din laborator unui colectiv de cercetători după o interacțiune îndelungată.

În concluzie, cred că nu a existat niciun moment în istorie în care certitudinea în *Știință* să fi fost necesară pentru controlul maselor. În ceea ce privește artefactele tehnologice sau orice este nonuman, ele sunt extrem de revelante și fără îndoială indispensabile în *Cercetare*. Cum se realizează interacțiunea dintre oameni și instrumentele cu care ei lucrează, în așa fel încât să se producă umanizarea unei colectivități, reprezintă o idee ce trebuie dezvoltată mai pe larg, pentru a da seama de rolul ei în cadrul *Cercetării*, respectiv al societății.

Bibliografie

Bruno Latour, “Do you believe in Reality? News from the Trenches of the Science Wars”, în Robert C. Scharff și Val Dusek (editori), *Philosophy of Technology. The Technological Condition. An Anthology*, Blackwell, Oxford, 2003, pp. 126-137